УДК 820 – 3.091: 883

ТРИ ІПОСТАСІ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА В АНГЛОМОВНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Мирошниченко В.В., к.філол.н., доцент

Запорізький державний університет

Англомовна література про козацтво представлена у вигляді енциклопедичних та інших довідників [1], [2], мандрівних нотаток [9], мемуарів, етнографічних та історичних розвідок [3], [4], [5], [6], [10], [11], [12], зміст яких виявляє такі підходи до Запорозького козацтва, як героїко-психологічний та суто фактологічний. Увагу авторів зумовлено, головним чином, тими паралелями, що їх можна простежити в історії прикордонних поселень Британії (Bordercountry, розташована на кордоні між Англією й Шотландією) та Північної Америки (Frontier – поселення колоністів-піонерів). Специфіка функціонування цих напіввійськових формувань викликала, отже, інтерес перш за все з точок зору стратегічної й соціально-психологічної. Спостерігаються також певні історико-культурні й літературні алюзії на кшталт "a huge Cossack of a man" (здоровий, як козак), що їх подибуємо у творах художнього жанру (A.Huxley: Point Counter Point; G.G.Byron: Mazeppa та інші). Цікаво, що слово Cossack завжди пишуть з великої літери, а це, у лінгвістичному розумінні, одразу сигналізує про те, що йдеться про окрему спільноту чи націю (звідки, мабуть, і походить той парадокс, що в Європі краще знають про "козацьку республіку", аніж про її метрополію), а введений діаспорою трансляційний еквівалент *kozak* і *kazak* створює прикрі недоречності, що можуть викликати асоціації з іншими країнами [8], [16]. Цікаво, що у відомому творі Шарля до Костера "Легенда про Тіля Уленшпігеля" жваво зображено картину взяття Дюнкерка запорожцями під час Франко-Іспанської війни, хоча із контексту зовсім не зрозуміло, про кого саме йдеться.

Часопис "Forum" у статті про відносини України з країнами Близького Сходу простежує контакти і взаємовпливи між державами, розташованими на межі між православним, католицьким і мусульманським світами і відмічає схожість одягу і навіть зовнішності, натякаючи на козацькі вуса, що відрізняють запорожців від москалів з їх цапиними бородами. Помічено зв'язок українського духовенства з сірійським. Наведено також свідчення про те, як італійський мандрівник П'єтро де ла Валла порадив шаху Аббасу Великому (Персія, XVII ст..) взяти на службу запорожців для боротьби з тими ж таки турками, і, здається, найвизначніший монарх цієї династії таки послухав італійця, бо козацькі постаті, і особливо їх вуса добре вирізняються на перських мініатюрах, де зображено воїнів шахської гвардії [6].

В історичних дослідженнях спостерігаємо такі тенденції: 1. Козацтво виникло й функціонувало в якості захисника й борця за збереження національної ідентичності, а згодом переросло у засіб стримування польсько-татарської експансії на Україну, а відтак залишалось чи не єдиним, окрім літератури й фольклору, джерелом духовності після Київської Русі [8]. 2. Головного акцента зроблено на незнищенній психології українства, що й породила феномен козацтва, яке у процесі еволюції трансформувалося від народного месника до виразника національного духу на шляху боротьби за незалежність. Цьому посприяли економічні фактори, які стимулювали рух "української жакерії", а саме: трансформація сільського господарства, міжкласова і релігійна напруга й етнічно-політичні фактори періоду економічної кризи в Європі XVI ст. [13], [18], [19]. Номінально, козацтво було наймогутнішою частиною польського війська, але й найбільшою для нього загрозою водночас, адже то було військо у феодальній країні, найважливіший союзник під час війни і неконтрольована сила у мирний час, бо дошкуляла Короні своїми походами на Крим і Туреччину, які у свою чергу слали численні скарги королю [5], [8]. Духом, що рухав козацьку звитягу, був дух іспанських конкістадорів, які завоювали Америку, але то був і дух англійських корсарів, які "смикали іспанського короля за бороду", перехоплюючи ті скарби, що їх награбували іспанці у Вест-Індії. Це було професійне воїнство, що набувало досвіду й звитяги в боях з динамічною татарською силою, дуже мобільною й прекрасно організованою. Фанатичні поборники православ'я, козаки люто ненавиділи свого польського "сюзерена" та мусульманську Порту, разом з її васалом [8].

Соціальний устрій Запорозького козацтва характеризовано як цікаву комбінацію військового та релігійного кшталту, що наближалася за своїми якостями до ордену хрестоносців. Це було лицарське братство почесних найманців, статус якого дійсно існував у середньовічній Європі, і яке заслуговує на увагу прискіпливого дослідника. Запорозьких козаків уподоблено войовничим амазонкам, воїнам Карла VII [9], [13], вікінгам, рицарям Лівонського ордену мечоносців, які виявляли більше благородних рис, аніж польські, московські чи українські дворяни та вельможі, що використовували козаків як силу для власних потреб, щоб згодом їх віроломно зрадити [10]. Запорожців названо також піратами, що володіли мистецтвом війни так само вправно, як англи, сакси, юти, дани, і коли вони сиділи замкнувшись у своєму

“гнізді” (nest), то вважали за злочин не виконувати атлетичні вправи. “Флібустьєри”, “мінітмени”, “степові пірати”, чудові кавалеристи і вправні розвідники, гожі для нападу зненацька, для наскоків і дій врозсип, дикі, нестримні, без страху Божого [11], [12]… До негативних рис Запорозького козацтва віднесено фанатичне прагнення свободи й нехтування політичною організацією, адже вони нікому не присягли на вірність та існували для задоволення власних потреб, не визначилися остаточно щодо свого статусу й послуговувалися “примітивною” демократією, що фундувалася на тискові рядової козацької маси на старшину, така собі диктатура знизу угору. Відсутність політичної доктрини не передбачила переорієнтації суспільства, первісний, стихійний бунт не привів до зрілого розвитку капіталістичних відносин, а отже, Запорозьке козацтво, будучи голосом українського народу, не створило власної держави, а Визвольна війна 1648 – 1654 рр. призвела до анексії України Москвою [8], [13].

3. Розглянуте з позицій сьогодення, Запорозьке козацтво віднесено до явищ аномальних, що не підпадають під жодну класифікацію руху соціального опору, а відтак Запорозьке козацтво позначено як феномен унікальний, і пов’язують його виникнення з рухом захисту кордонів держави – “фронтиром”, а, отже, виникає схильність ототожнювати Запорозьких козаків з татарами, відносячи цей феномен до прояву “євроцентричної тенденції”, manifest destiny (явна неминучість, доля, фатум). Це спонукало окремі держави (Московську зокрема) до створення низки укріплень-фортець, де службу охорони несли люди “фронтиру” – козаки. Разом з ними виникали й інші, незалежні козацькі формування, що займалися розбоєм водночас або поступали на службу до монархів та магнатів у якості ландскнехтів чи охоронців. Вони також супроводжували торгові, дипломатичні й інші місії, що ризикували перетинати “дике поле”. З часом все більше число людей слов’янського походження осідали на теренах Південної України, і до середини XVI ст. вони вже кількісно переважали “етнічних” козаків – татар. Що ж до співвідношення Запорозького козацтва до інших козацьких об’єднань – на Дону, Північному Кавказі і деінде, то лише Запорозьке козацтво було спроможне проводити значні за обсягом воєнні кампанії, особливо коли прийняти до уваги ті могутні за масштабами й резонансом морські походи, що їх здійснювали запорожці. Українське козацтво, що володіло більш значними військовими ресурсами й людським фактором, створило до того ж і стабільну фермерську економіку й торгівлю, яка успішно інтегрувалася в економічну структуру тогочасної України [13].

Отже, відповідаючи на риторичне запитання, ким і чим було насправді Запорозьке козацтво, маємо впевнено сказати : то було воїнство, яке на протязі століть захищало слов’янський світ від фанатичного ісламу й повзучого католицизму і, набувши досвіду й мистецтва, що не поступалося кращим військовим стратегіям Європи, Запорозьке козацтво, попри усі ті закиди, що йому роблять деякі історики, з часом трансформувалося у виразника національної ідеї й української ідентичності, і, за висловом Моріса Пер’є, саме Запорозьке козацтво випромінювало той дух свободи й незалежності, що згодом посприяв тому, що українська нація викристалізувалася як така, вийшовши саме з тієї боротьби [14].

ЛІТЕРАТУРА

1. Encyclopedia Americana in 30 volumes. – N.Y.: American Corporation, 1973, vol.29, p.750.
2. Grand Dictionnaire Larousse, 1985, vol.10, p.11002.
3. The Ukrainian Canadian, 1987, May.
4. The Ukrainian Canadian, 1979, September.
5. Forum.1981. Spring.
6. Forum.1983. Autumn.
7. Mackiv Th. Prince Mazepa, Hetman of Ukraine in Contemporary English Publications, 1687 – 1709. – Chicago: Ukrainian Life, 1967.
8. Manning C.A. Hetman of Ukraine Ivan Mazepa. – N.Y.: Bookman Associates, Publishers, 1957.
9. Seymour H.D. Russia on the Black Sea and Sea of Azov. A Narrative of Travels in the Crimea and Bordering Provinces. – London, J.Murray, 1885.
10. Wowelis Hugh P., Mech E. Ukraine and Its People. – London: R. Chambers, LTD, 1939.
11. Vernadsky George. Bohdan. Hetman of Ukraine. – New Haven: Yale Univ. Press, 1941.
12. Vernadski G. History of Russia. – New Haven, Yale Univ. Press, 1954.
13. Gordon Linda. Cossacks Rebellion: A Social Turmoil in the 16th Century Ukraine. – N.Y.: Albany State Univ. Press, 1983.
14. Anglo-Soviet Journal, 1983, T.43, No.3, p.32.
15. Habsburgs and Zaporozhian Cossacks. The Diary of Erich Lassota von Steblau/ Ed. by L.Wynar. Translated by O.Subtelny. – Littleton, Colorado: Ukrainian Academic Press, 1975. – p.5-60.
16. Fedoroff N.V. The Truth – Cossacks, the Glory of Russia. – N.V.: A Hearthstone Book, 1981.
17. Malaniuk E. Illustrissimus Dominus Mazepa – the Background and the Personality. – N.Y.: Visnyk ODFFU, 1960.